

EVANGELIA BALTA VE KARAMANLICA ÇALIŞMALARI

Mehmet ÖLMEZ

Türkoloji öğrenciliğine başladığımdan beri şu iki şey benim için her zaman iç içedir: Evangelia Balta → Karamanlıca çalışmaları, Karamanlıca çalışmaları → Evangelia Balta. Karamanlıca veya Türkçe konuşan Ortodoksların dili, doğup büyüdüğüm yörenin Türkçesidir. Karamanlı tabiriyle adlandırılan ve Cumhuriyetin ilk yıllarında mübadele ile Yunanistan'a göç ettirilen, çoğunluğu Türkçe konuşan Anadolu halkının belgeleri, bilgileri; Evangelia Balta'nın hayat boyu uğraşısı olmuştur. Bulduğu her fırsatta, imkânda Atina'dan İstanbul'a gelir, arşivde çalışır, Karamanlıca konulu toplantılar düzenler.

Karamanlıca ile uğraşmak, Karamanlıca'yı adlandıran terimlerde tercih kullanmak; her an şimşekleri üzerinize çekmek için bir sebep olabilir. Ben daha evvelki araştırmacıların, en başta Türkolog J. Eckmann'ın kullandığı tabiri kullanmayı tercih ediyorum. Burada kısaca değineceğim kitabın başlığı aslında bu 'dil'i konuşanların kendi kendilerini tarifidir: *Gerçi Rum isek de, Rumca bilmez Türkçe söyleriz*. Gerçekten de İç Anadolu bölgesinin bütününe, daha dar olarak da Aksaray, Niğde, Ürgüp ve çevresindeki kasabalara, köylere yayılan ve Türkçe konuşan Ortodoksların dili, benim dilimden hiç de farklı değildir; tıpkı yemekleri, gündelik hayatları, üretim tarzları gibi: Güzün bağlardan *gılamada* toplanır, pekmez yapmak için çiğnenen üzümün suyu *bolu*'da toplanır, tarlalar her üç

dört senede bir *kirizme* edilir, çocukların oyununda ne kaybeden ne de kazanan çocuk oyun sonunda *eneği*'sini alır vb. Rumca ve Türkçe arasında gündelik hayattaki etkileşmeyi en iyi ele alan R. Dawkins'in 100 yıllık bir çalışmasını, E. Balta ile birlikte Uçhisar'da düzenlediğimiz bir sempozyumda ele alırken bu kelimelere değinmiştim: "Karamanlılardan Uçhisar'a Kalanlar" (*Cultural Encounters in the Turkish-Speaking Communities of the Late Ottoman Empire*, İstanbul 2014: 149-154).

E. Balta, son 10 yıl içerisinde konuyla ilgili üç ayrı konferans düzenledi ve bu konferanslarda sunulan bildirileri yayımladı:

1. *Cries and Whispers in Karamanlidika Books, Proceedings on Karamanlidika Studies* (Nicosia, 11th-13th September 2008), Edited by Evangelia Balta, Matthias Kappler, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden 2010, 292 sayfa.

2. *Between Religion and Language: Turkish-Speaking Christians, Jews and Greek-Speaking Muslims and Catholics in the Ottoman Empire*, Edited by Evangelia Balta and Mehmet Ölmez, İstanbul 2011, 418 sayfa.

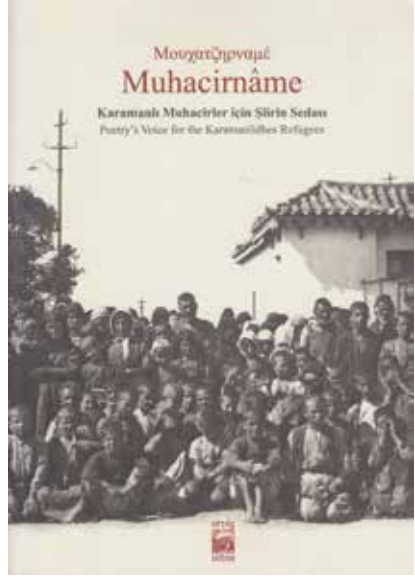
3. *Cultural Encounters in the Turkish-Speaking Communities of the Late Ottoman Empire*, Edited by Evangelia Balta with the contribution of Mehmet Ölmez, The ISIS Press, İstanbul 2014, 460 sayfa.

E. Balta'nın Karamanlca üzerine olan faaliyetleri bunlarla da sınırlı değildir. Mübadele ile göç eden Anadoluluların beraberlerinde Yunanistan'a götürdükleri kitapların, belgelerin kataloğunu hazırlamakta, kendisinden evvel başlatılan bu önemli çalışmayı sürdürmektedir. Söz konusu çalışmaların çok yakında Türkiye'de Türkçesi ile çıkacaktır.

E. Balta; bu çalışmalarının karşılığında 2013'te Türk Tarih Kurumu şeref üyesi seçilmiş, 2014'te de Cumhurbaşkanlığı Liyakat Nişanı ile ödüllendirilmiştir.

E. Balta, yalnızca katalog işleri ile uğraşmakla kalmamış; çeşitli fotoğrafları, fotoğraf albümlerini de bir araya getirmiştir. Bunlardan en ilginç,

Sinasonluların [Sinason / Mustafapaşa] göçten az evvel profesyonel fotoğrafçı getirmeleri ve kasabalarını fotoğraflamalarıdır. Bu fotoğraflar *Sinasos / Mübadeleden Önce Bir Kapadokya Kasabası* adıyla E. Balta tarafından yayımlanmıştır (Biraz zamanlar yayıncılık, İstanbul 2007, 240 sayfa).

Karamanlıca niçin önemlidir, başka bir ifade ile Karamanlıcanın önemi nedir? Türkçeci olarak söyleyebileceğim; Türkçenin değişik coğrafyalarda, değişik dönemlerde, farklı alfabelerle yazılmış yazılı her belgesi, her sayfası, hatta her satırı bir filolog için altın değerindedir. Küçük bir örnek vermek

gerekirse Osmanlıca veya Latin harfli Türkçeyi kullanan Türkçe konuşurları, Köroğlu'nu ancak 20. yüzyılın ortalarında tanımaya başlayabildi. Oysa Grek harfli Karamanlılar, Köroğlu'nu 200 yıldan fazladır biliyorlardı. Bu alfabe ile yazılanlar (öteki farklı alfabeler gibi) bizim için servet değerindedir. Arap harfli Osmanlıca / Türkçe metinlerde karşımıza mesele olarak çıkan bazı kelimeler (ö/ü, o/u, k/g konusunda) Karamanlıca metinlerin yardımıyla biraz daha açık hâle gelebilir. Ölçünlü Türkçedeki 'hüküm' kelimesinin, gerçekte Anadolu Türk'ünün dilinde, Anadolu Türkçesinde ö ile olduğu en iyi bu alfabe ile yazılmış belgelerde görülüyor; kelime bu alfabede *hüküm* değil *hökm* olarak yazılmıştır: *χιοκμουνδέν* / *hökmünden*; bu metinler bir kez daha gerçekte 'güzel'in *gözel*, 'uğraşmak'ın *oğraşmak* olduğunu belgeler.

Burada yer vereceğimiz **ilk kitap**; Tapu Tahrir Defterleri arasında yaptığı çalışmalardan Gagauz edebiyatına (Oxana Efrosinia Trandafilova-Louka ve Don Stilo ile), Karamanlıca tiyatro, komedi eserlerinin dilinden Karamanlıca gazetelere uzanan 12 makalesini içerir: *Miscellaneous Studies on the Karamanlidika Literary Tradition* (son yazı Raif İvecan ile Isis Press, İstanbul 2013, 278 sayfa).

İkinci kitap, E. Balta'nın konuyla ilgili çeşitli makalelerinin çevirisini içerir: *Gerçi Rum İsek de, Rumca Bilmez Türkçe Söyleriz, Karamanlılar ve Karamanlıca Edebiyat Üzerine Araştırmalar*, Çevirenler: N. Bozatlı, L. Cinemre,

A. Çokona, A. Dilsiz, H. Millas, S. Özen, M. Tokyay, M. Y. Tufan, İ. Türkoğlu, E. Üyepazarcı ve E. Yalçın'a ait.

Yazılar konularına göre tasnif edilmiştir. Giriş bölümünde üç yazı yer alır:

Karamanlıca Kitapların Çılgınlıklarıyla Fısıltıları / Mübadil yerleşimlerinde Karamanlıca Kitaplar Ararken / Mübadillerin Yaşadığı Evia Adası ve Çevresi / Sonuç.

İkinci bölüm, “Anadolulu Ortodoksların Tarihine Bakışlar” başlığını içerir. Bu bölüm; sicil defterlerinden sözlü kaynaklara, basılı yayınların giriş bölümlerine uzanan bir bilgi deposudur.

Üçüncü bölüm, “Karamanlılar ve Karamanlıca Kitaplar” başlığını taşır. Bu bölümde yer alan ilk başlığın altındaki şu söz; kimlik, dil, imla sorunlarının tamamını, kültürel zenginliği özetler: *Gerçi Rum isek de, Rumca bilmez Türkçe söyleriz / Ne Türkçe yazar okur ne de Rumca söyleriz / Öyle bir mahludî hatt-ı tarikatımız vardır / Hurufumuz Yunanice, Türkçe meram eyleriz* (Kayseri Mitropolitleri, 1896).

Dördüncü bölümde, Karamanlıca süreli yayınlar ele alınır. Bunlar arasında *Anatoli* gazetesinden aylık, iki haftalık süreli yayınlara uzanan çok sayıda yayın ele alınır.

Kitabın sonunda zengin bir kaynakça ile dizin yer alır.

Üçüncü kitap, muhacirlerin şiirlerini ele alır: *Μουχατζηρναμέ / Muhacirnâme*. Kitapta Grek harfleri ile 25 şiire, bunların Latin harfli Türkçesine (bir tür çeviri yazı) ve İngilizce çevirilerine yer verilir. Sonda şiirlere ilişkin notlar, açıklamalar yer alır.

Dördüncü ve son kitap, *Anatol Türküleri 1896* başlığını taşır. Stavros Stavridis'in derlediği ve 1896'da İstanbul'da Grek harfleri ile yayımladığı bu Türkü mecmuası bugün için 'çok nadir' kitaplar arasındadır. Oysa kitap daha basılmadan 600'e yakın Karamanlı; önceden para ödeyerek kitabı sipariş etmiş, kitabın baskısına katkıda bulunmuşlardır. (Tam bir liste için bk. 322-353.) *İşbu kitaba müşteri yazılmaya rağbet buyuran zevatın esamesidir.*

Kitapta 126 *türkü* (Grek ve Latin harfleriyle) yer alır. Kitabın basıldığı dönemde kapağında şu sözler yer alır: *Anatol Türküleri, yani Anatol kıtasındaki belde, kasaba ve karyelerde Rum ehali arasında terennüm ve teganni olunan horan, def ve sair türkülerin mecmuası*. Naşiri Stavros Stavridis, Zincidereli. Mearif Nazareti Celilesinin fi 19 Şev[v]al 313 ve 21 mart 312 tarihli ve 22 numarolu ruhsatı ile tab olunmuştur. Der-i Saadet'de Adelfi Misayilidis matbaasında 1896.

Kitap, 2017 baskısını hazırlayanların uzun bir girişi ve notları ile başlar. Türküler konusunda önemli bir kaynak, belki basılı en eski kaynak (1896) olan kitapta bugün de bizlere tanıdık gelen çok sayıda *türkü* yer alır: *Ey Gaziler yol göründü* (12); *Aşağıdan gelen acab yar mola* (14); *Mavulum mavuşalm* ['mavilim mavişelim'; bu arada rahmetli 'hala'mın adının da *Mavuş* olduğunu, Anadolu'da 'mavişe eskiden *mavuş* /mavuş/ dendiğini belirtmek isterim]; *Filcanı taştan oyarlar* (22); *Ben bir Köroğlu'yum dağda gezerim* (34); *Ay doğar ayan ayan* (44); *Karşıdan karşıya şahin uçurdum* (69); *Meşelidir karlı dağlar meşeli* (72) vb.

E. Balta'nın yazdığı 'son sözden sonra kısa bir sözlük, türkülerin ilk mısralarının dizini, kişi ve kavim adları dizini yer alır. Karamanlı imlasında kapalı *e* ile *e* arasında tam bir ayırım görülmez, her ikisi de *e* ile yazılır. Ancak bir yörede *i* ile telaffuz edilen kelimeler düzenli olarak *i* ile, bir yörede *e* ile yazılan kelimeler çoğunlukla *e* ile yazılırlar. Sözlükte anlam ve imla bakımından dikkatimi çeken kelimelerden bazıları: *alıcı kuş*, *belemek* /bélemek/ '(bebeği) kundaklamak', *bibi* 'hindi', *ceran* 'ceylan' [(Orta) Moğolcadan Farsça aracılığı olmadan doğrudan bir alıntı], *dodak*, *hoşundu* 'aşk olsun anlamında gücenme bildiren bir söz' [*krş. Derleme Sözlüğü*, s. 2417b, 3. anlam], *ılncak* 'salıncak', *mefa* 'vefa', *osan-* 'usanmak', *ögey* 'üvey', *salaca* 'tabut', *sıval* 'sual', *suf-ra* 'sofra', *uğrun-* 'acıdan kıvrınmak'. 120 yıl evvel basılan bu (ilk) *türkü* hazinesini bizlere tekrar kazandıran E. Balta ve A. Çokona'ya teşekkürler.

Araştırmacılığının yanı sıra konunun iyi bir öğretmeni de olan E. Balta; konuya ilgi duyan yetenekli, çalışkan öğrencilere de sahip çıkmış, onlara yol göstermiş, çalışmalarına onları da katmıştır. Her yıl Harvard Üniversitesinin Gönül Tekin ve Yorgos Dedes'in yönetiminde düzenlediği Osmanlıca Yaz Okulu'nda öğrencilere Karamanlıca metinler okutmakta, Karamanlıca dersleri vermektedir.

E. Balta'nın çalışmalarının listesine şu adresten: <http://www.eie.gr/nhrf/institutes/inr/cvs/cv-balta-en.pdf>; biyografisine <https://www.evangelialbalta>.

com/ adresinden; makalelerine de <https://eie.academia.edu/eBalta> adresinden ulaşılabilir.

Ürgüplü Eva ablaya sağlıklı uzun bir ömür, Karamanlıca çalışmalarında sabır ve güç dilerim.

Kaynaklar

BALTA, E., *Miscellaneous Studies on the Karamanlidika Literary Tradition*, The ISIS Press, İstanbul 2013, 278 sayfa.

—————, *Gerçi Rum İsek de, Rumca Bilmez Türkçe Söyleriz, Karamanlılar ve Karamanlıca Edebiyat Üzerine Araştırmalar*, İş Bankası yayınları, 2014, İstanbul 2014, XVIII + 406 sayfa.

BALTA, E. - ALPAN, A. S., *Μουχατζήρναμέ / Muhacirnâme. Karamanlı Muhacirler İçin Şiirin Sevdası / Poetry's Voice for the Karamanlidhes Refugees*, istos yayın, İstanbul 2016, 116 sayfa.

STAVRIDIS, S., *Anatol Türküleri 1896, Osmanlı İmparatorluğunda İlk Türkü Mecmuası*, Haz. Evangelia BALTA – Ari ÇOKONA, Literatür, İstanbul 2017, 382 sayfa.